

EL TESTAMENT D'ELISABET SALA

EL 24-6-1671

GASPAR CASALS COLL

Introducció

Els principals objectius del sistema d'hereu únic a Catalunya eren evitar el fraccionament del patrimoni familiar i la continuïtat de la nissaga familiar. El patrimoni sencer es traspassava a un únic fill amb la condició de tingués descendència llegítima fruit d'un matrimoni legal. Patrimoni i matrimoni anaven íntimament lligats. Per costum, el fill hereu era el mascle primogènit i d'aquesta manera no hi havia discussió de qui havia de ser. L'herència es feia efectiva en el moment que l'hereu contraïa matrimoni mitjançant la fórmula de l'heretament formalitzat en els capítols matrimonials. Si el titular del patrimoni moria abans del casament del fill que l'havia de succeir, llavors el testament del causant agafava tota la força jurídica a la successió.

Tant en els capítols matrimonials com en els testaments a l'hereu se li posaven una sèrie de condicions per accedir a l'herència, la més important era tenir fills. També es procurava donar solució als possibles accidents biològics que poguessin deixar-lo fora com la infertilitat del matrimoni, la seva dissolució per mort d'algun dels dos cònjuges o la mortalitat dels fills. Llavors es creava una cadena de substitucions amb la premissa que l'herència s'havia de mantenir dins el tronc principal de la nissaga. A l'hereu el substituïa primer els seus germans mascles per ordre de primogenitura i després les seves germanes seguint també la seqüència d'edat, anant de major a menor. Veiem doncs que en el cas de substitució de l'hereu hi havia preferència dels nois davant les noies seguint l'ordre de naixement.

Quan una noia li tocava ser pubilla per mort del seu germà mascle, era molt important de cara a la conservació del patrimoni que fos soltera, ja que llavors podia escollir el seu futur marit i pactar en els capítols matrimonials unes condicions favorables als interessos de la casa.

Si es casava amb un hereu d'un altre mas, s'estipulava el destí de cada patrimoni. A vegades s'evitava que els dos anessin a parar a un mateix hereu i es repartia cada patrimoni en dos fills diferents. Si, al contrari, es nomenava un sol hereu pels dos patrimonis, fins i tot es decidia el nom de la nissaga resultat de la unió.

Algunes vegades es donava el cas que un hereu moria sense fills i llavors els dret a la successió del mas anaven a parar a una germana que ja s'havia casat amb un hereu d'un altre mas amb unes condicions pactades en capítols matrimonials que ja no es podien modificar. Generalment preveïen que, si es donava el cas, l'hereu de la pubilla fos el seu fill primogènit que coincidia amb l'hereu del seu marit. Aquesta va ser una de les causes de la formació de grans patrimonis, les herències de pubilles no previstes inicialment casades amb hereus.

Els Sala de Mataró durant el segle XVII.

Antoni Sala va ser un pagès enriquit que va fer fortuna invertint a finals del segle XVI en operacions comercials, mercantils i sobretot en especulació immobiliària, resultat de la revalorització dels terrenys que varen quedar a l'entorn del nou recinte emmurallat de Mataró. Els Sala tenien casa al bell mig de la vila medieval, un immoble espaiós de tres portals situat davant de la Plaça Gran, en el nucli econòmic i comercial més actiu de la ciutat. Antoni Sala va tenir dues filles, Elisabet i Maria Anna, i en el seu testament va deixar hereva universal a la primogènita, Elisabet. Quan va morir, Elisabet tenia uns deu anys i va quedar sota la tutoria de la seva mare Paula i d'Antoni Arnau, fill de Gaspar Arnau, mercader i botiguer de teles. Aquest es va casar amb Maria Tries d'Arenys, filla del batlle natural d'Arenys Pere Antic Tries i propietari del mas Tries. Al cap d'uns mesos d'haver-se casat, els tutors donen el consentiment als pactes matrimonials entre Elisabet Sala i Jaume Tries d'Arenys, de 14 anys, germà de Maria Tries, fill i hereu de Pere Antic Tries.

La futura esposa, la pubilla Sala, encara no havia complert els dotze anys i es va convenir que el matrimoni no es celebraria fins que no arribés a la majoria d'edat. Era un matrimoni entre l'hereu i la pubilla de dos importants patrimonis de la comarca: el Tries d'Arenys i el Sala de Mataró i, amb la finalitat d'evitar la unificació dels dos en un sol hereu es pactà una clàusula en la que:

...per conservació de les dues heretats y per que entre elles sie servada una matexa igualtat en ningun temps se pugue pretendre la una part contra laltre dret de sobre viurer de fills quels sobrevisquessen no obstant qualsevol llei o dret en contrari disposat....

El matrimoni va posar la seva residència al casal que la família Sala tenia a la plaça Gran, i d'aquesta manera Jaume Tries va entrar a formar part del reduït grup de famílies de l'oligarquia local que acaparaven la vida social, econòmica i política de Mataró (veure quadre 1).

Casal dels Sala a la Plaça Gran de Mataró

El matrimoni Tries i Sala vivia de les rendes que els hi proporcionava l'important patrimoni Sala de Mataró. El seva quantia va quedar de manifest en el tall de l'any 1633 quan Jaume Tries i Sala paga la quota més alta, igual que altres vuit famílies mataronines, la majoria emparentades amb els cònjuges Tries i Sala¹. La composició del patrimoni immoble estava format per 16 còssos de terra edificables, tant fora muralla com a l'interior del nucli urbà, i els actius financers d'Elisabet Sala deixats en préstecs (violaris i censals) pujaven a 23.378 lliures a més de 1600 lliures en efectiu². Era tant important el seu patrimoni que el carrer que passava pel darrera de casa seva li deien "el carrer de la senyora Sala"

La identificació de Jaume Tries amb la casa Sala de Mataró va arribar a ser tant estreta que se'l coneixia també com a Jaume Sala i Tries. Això va portar per dues vegades a l'escrivà que va redactar les partides de bateig de dos dels seus fills a posar primer el cognom Sala davant del de Tries³.

Durant la seva juvenil vida conjugal Jaume Tries i Elisabet Sala varen tenir cinc fills:

1. Antoni, nascut a Mataró⁴.
2. Maria Àngela, batejada a Santa Maria de Mataró l'última setmana de l'any 1629. Els seu padrins varen ser l'avi Pere Antic Tries i l'àvia Paula Sala⁵.
3. Maria Teresa, batejada a Mataró el 1631. Els seu padrins foren el mercader Narcís Jofre i Maria Isern⁶.
4. Maria Anna, batejada a Mataró el desembre de 1632. La padrina va ser la tia Maria Anna Saa⁷.
5. Salvador, batejat a Mataró per l'abril de 1635. Els padrins foren el mercader Jaume Partella, casat amb la tia materna Anna Maria Sala, i Elisabet Pongem⁸. Va morir jove.

El marit d'Elisabet Sala, Jaume Tries, es va convertir en hereu del mas Tries d'Arenys a la mort del seu pare a l'edat de vint-i-cinc anys. Llavors, com a cap de família, pactà els capítols matrimonials de la seva germana Teresa amb l'hereu de can Cabanyes d'Argentona.

¹Els nou contribuents que paguen més són: Jaume Partella i Febrer, Melchor Tria i Reniu, la vda. Matheu, Antoni Arnau, Jaume Palau, Narcís Jofre, Joan Pongem, Jaume Tria i Sala, Salvador Partell. ACA Notarial de Mataró C-11.

²MASMM. Notarial. Inventari Elisabet Tries i Sala 1-10-1636.

³MASMM. Baptismes 4 pàg. 19 i 122. L'embolic entre els cognoms Tries i Sala s'accentua quan per costum a vegades Elisabet Sala es fa dir Tries i Sala a l'anteposar el cognom del seu marit al propi i altres vegades Sala i Tries al fer-ho al revés. Per altra part la mare de Jaume Tries era Maria Anna Sala de can Sala d'Arenys i per tant el seu nom complet era també Tries i Sala. Per acabar-ho de complicar més, el primogènit d'ambdós, Antoni Tries i Sala es casarà amb Maria Sala, també de can Sala d'Arenys. Cal afegir que Antoni Tria del veïnat de Mata, de Mataró, es va casar l'any 1591 amb Elionor Sala d'Arenys (APAMt matrimonis 2 fol. 20) generant una descendència també amb els cognoms Tria i Sala que no tenen res a veure amb el nostre cas.

⁴No hem trobat la seva partida de bateig a Mataró ni a Sant Martí d'Arenys.

⁵MASMM. Baptismes 4 pàg. 19. El redactor de la partida va anotar al marge els cognoms Sala i Tria que posteriorment varen ser rectificats a Tria i Sala.

⁶MASMM. Baptismes 4 fol. 54.

⁷MASMM. Baptismes 4 fol. 77.

⁸MASMM. Baptismes 4 fol. 122. Altra vegada el redactor posa primer el cognom Sala i després el Tria. Una correcció posterior esmena l'error.

Va morir al cap de tres anys. En el seu testament, redactat a la casa de Mataró, Jaume es preocupà dels seus fills menors d'edat i va confiar totalment en la seva dona Elisabet Sala, nomenant-la tutora només a ella, donant-li plens poders per governar i administrar els béns dels seus fills. A més, la deixà usufructuària, mentre visqués, de tota la seva universal heretat i de totes les seves rendes i pensions perquè les gaudís com a pròpies i l'absolgué de qual-sevol obligació de fer inventari. Deixà hereu al seu fill primogènit Antoni amb la condició que tingüés fills i, sinó, preveïa la cadena de substitucions.

L'administració i usdefruit del patrimoni Tries d'Arenys per part de la vídua Elisabet Sala, que ho va ser durant 32 anys, junt amb la possessió del seu propi patrimoni va convertir-la en una persona rica i influent de la societat matoronina durant el segle XVII, i, com a tutora dels seus fills, va procurar que els respectius matrimonis es fessin dins el cercle de les famílies benestants de Mataró i comarca.

La primera filla que va casar va ser Maria Àngela als catorze anys, amb Josep Jalpí i Subirós graduat en lleis i cànons per l'Estudi General i hereu de la casa Jalpí de Tordera, pel cantó del pare, i de la casa Subirós de Girona, pel cantó de la mare. Per tant, ajuntà en la seva persona una importantíssima herència. Per la seva part, Maria Àngela aportà un dot de 6000 lliures que era la llegítima del pare i de la mare, a més de dues caixes amb robes i joies⁹.

Després va casar la segona filla, Maria Teresa, de quinze anys, amb Salvador Palau Arnau, Ciutadà Honrat de Barcelona, fill i hereu del mercader Francesc Palau Arnau també Ciutadà Honrat de Barcelona¹⁰.

La següent filla casada va ser Maria Anna amb Francesc Codolosa i Comolada, Ciutadà Honrat de Barcelona, fill de Gaspar Codolosa de Vic, en una cerimònia que va reunir importants personatges matoronins com són Salvador Palau Arnau cunyat, Antoni Tries, germà i hereu del mas Tries d'Arenys i Joan Baptista Anglada, batlle de Mataró de part de les autoritats franceses durant la guerra dels Segadors i marit d'Anna Maria Codolosa, germana del nuvi. Va oficiar la cerimònia el rector de Mataró Antoni Partella, germà de Jaume Partella¹¹.

Finalment l'any 1651 es casa el fill primogènit Antoni, futur hereu Tries d'Arenys. Prèviament es va alliberar del vincle legal que tenia amb la seva mare, al ser menor de vint-i-cinc anys, i d'aquesta manera tenir les mans lliures per firmar els capítols matrimonials amb Maria Sala de can Sala d'Arenys que va aportar un dot de 5000 lliures¹². El fill petit Salvador va morir infant

En set anys, Elisabet va col·locar en matrimoni els seus quatre fills sobrevivents, però després va veure com aquests s'anaven morint joves. El fill primogènit va morir sense descendència, als 33 anys aproximadament, després d'haver-se casat dues vegades. La seva

⁹AHPB. Francesc Pla 631/87. Capítols matrimonials entre Josep Jalpí i Maria Àngela Tries 13-05-1644. En tot el document, quan anomena a la futura esposa de Josep Jalpí, ho fa com Maria Àngela Sala que després és ratllat i posat Tries a sobre. Una nova mostra de la influència que tenia la mare Elisabet Sala sobre el fills.

¹⁰MASMM. Matrimonis 2 fol. 153.

¹¹MASMM. Matrimonis 2 fol. 174.

¹²AMAMr batllia B-4-16.

filla Maria Àngela moria a casa seva de Mataró als 32 anys, ja viuda de Josep Jalpí, deixant cinc fills menors d'edat. Al nét primogènit, segons les disposicions hereditàries, li tocava heretar el patrimoni Jalpí del pare i el Tries d'Arenys del seu oncle Antoni per haver mort sense descendència. A la filla Maria Anna se li varen morir els seus fills en edat infantil i la filla Maria Teresa va morir abans dels 39 anys deixant cinc fills del seu matrimoni.

Elisabet Sala va haver de fer-se càrrec de la tutoria de les tres nétes filles de Maria Àngela, dues de les quals moririen joves. Els dos néts mascles Bernat i Josep Jalpí i Tries varen quedar a càrrec d'un oncle-avi patern, el prior de Santa Maria de Meià, Josep Jalpí i Julià. El nét gran, Bernat, moriria als 22 anys solter i llavors va agafar el relleu en l'herència dels patrimonis Jalpí i Tries el següent nét, Josep.

Amb aproximadament seixanta anys Elisabet, malalta i a les portes de la fi dels seus dies, decideix fer testament. En aquell moment la seva descendència eren els néts i nétes de les seves filles Maria Àngela i Maria Teresa.

L'herència d'Elisabet Sala.

Elisabet Sala va tenir molt clar que el seu patrimoni no havia de fusionar-se amb el del seu marit ni amb el dels seus gendres. Ja en els capítols matrimonials, els seus tutors varen pactar la conservació dels patrimonis Tries i Sala en plena igualtat entre ells. En el moment de fer testament, Elisabet Sala va dissenyar una estratègia de successió dels seus béns basada en què heretessin la generació dels néts i la prevalença de les noies sobre els nois. Totes les nétes eren solteres i d'aquesta manera la pubilla podia escollir el seu futur espòs en funció dels interessos de la casa que representava. L'ordre a la successió anava al revés que els dels patrimonis Jalpí i Tries, i Palau Arnau. Començava per les nétes filles de Maria Àngela i continuava amb les de Teresa seguint l'ordre de primogenitura. Després continuava amb els fills mascles de Teresa, però anant de menor a major en l'ordre de primogenitura i acabava amb els dos néts grans Josep Jalpí i Josep Palau Arnau hereus dels respectius gendres¹³. D'aquesta manera, la unió del patrimoni Sala de Mataró amb el Tries d'Arenys o el Palau Arnau de Mataró era bastant improbable (veure quadre 2).

Elisabet Sala moria al cap d'un mes d'haver fet testament i Guialmar, l'hereva cridada en primer lloc, es va convertir en la pubilla del patrimoni Sala. Tenia divuit anys. Va quedar sota la tutoria de l'oncle-avi el prior Josep Jalpí i Julià, que ja havia gestionat el casament del germà de Guialmar, Josep, hereu dels patrimonis Jalpí i Tries, amb Maria Gros de Girona. El tutor recull Guialmar de Mataró i se l'emporta a casa seva a Barcelona. Al cap d'uns mesos l'ingressa en un convent mentre li busca el marit més adequat a l'estatus econòmic i social que havia quedat Guialmar després de rebre l'herència del patrimoni Sala, ja que, segons el prior escriu en les seves memòries per quan com ella [Guialmar] es pubilla no menos de pasadas de sinquanta milia lliures i bon llinatge, y no gens fea y ja tenir denou anys, perso no eren pochos los cavallers que la pretenien y me la demanaven y feyan demanar.

¹³ACA. Notarial de Mataró. Not Antoni Vigo 1514. Testament d'Elisabet Sala i Tries 24-6-1671.

Finalment el prior es decideix pel noble Magí de Vilallonga i Saportella, fill del diputat militar Francesc de Vilallonga i Xammar, i de Clemència Saportella, baronessa de Sant Pere de la Curullada. Després de firmar els capítols matrimonials, el mateix prior Josep Jalpí i Julià, els casa dins l'església del convent on estava ingressada la pubilla davant una gran expectació de gent: la iglésia y patí tot ple de cavallers i dames y senyors y senyores escriu el prior¹⁴.

La parella s'instal·la en el casal de l'àvia Sala de la plaça Gran de Mataró i inicien una llarga vida conjugal que durarà quaranta nou anys fins a la mort de Magí als 71 anys. Va ser enterrat a la tomba familiar del poble d'Estaràs, origen dels Vilallonga. Guialmar el sobrevisqué disset anys més i morí a l'avançada edat de 87 anys i fou enterrada a la tomba que es va fer construir dins l'església parroquial de Mataró¹⁵.

Amb aquest casament s'inaugura el llinatge Vilallonga a Mataró que durarà quatre generacions. Les rendes del patrimoni Sala els permetrà gaudir d'un estatus social elevat i participar de la vida social i política de la ciutat. Continuaran sent uns dels màxims contribuents de la ciutat i s'emparentaran amb famílies de la noblesa més benestants del Principat de Catalunya.

El llinatge va continuar amb Galceran de Vilallonga i Jalpí casat amb Francesca de Tamarit i de Xammar, Magí de Vilallonga i de Tamarit casat amb Maria Miquela de Grimau i d'Aguilar i de Copons baronessa de Segur, Magí Antoni de Vilallonga i de Grimau baró de Segur casat amb Maria Josefa de Marimon, filla del marquès de Cerdanyola. El seu fill, Gaietà de Vilallonga i Marimon es va casar amb Maria Teresa d'Amat i Castellbell filla del baró de Maldà i va fixar definitivament la seva residència a Barcelona, encara que va conservar les propietats originàries dels Sala a Mataró. L'any 1848 va reedificar l'antic casal familiar de la Plaça Gran convertint-lo en un edifici d'estil neoclàssic. El seu fill Manuel es va casar amb Maria Antònia de Sentmenat i el nét Luis de Vilallonga i de Sentmenat amb Dolores de Càrcer i de Ros, marquesa de Castellbell i baronessa de Castellmeià i de Maldà i d'aquesta manera el patrimoni Sala de Mataró, ara si, va quedar integrat dins d'un extensíssim patrimoni immobiliari de l'aristocràcia catalana. A l'arxiu de la Corona d'Aragó està dipositat el fons Falguera, provinent del Palau Falguera de Sant Feliu de Llobregat, residència estiuenca d'Alfonso de Vilallonga y Cabeza de Vaca, el baró de Maldà que conté una secció dedicada als Vilallonga on hi ha documentació sobre les rendes que cobraven quan residien a Mataró.

Conclusions

La decisió d'Elisabet Sala de saltar-se la tradició de fer hereu al descendent primogènit mascle més proper en grau de parentela, en aquest cas els néts, i donar prioritat a les noies davant dels nois, no era gens habitual i se sortia de l'esquema tradicional del sistema d'hereu que prioritzava els nois davant les noies. Segurament ho va fer perquè no volia que el seu patrimoni quedés diluït enmig dels patrimonis familiars heretats pels seus néts Josep Jalpí i

¹⁴AMAMr ms. 195 fol. 46-51.

¹⁵Magí de Vilallonga: testament a ACA notarial de Mataró 607 fol. 575, òbit a MASMM llibre de funerària 21 (5 i 8-5-1723). Guialmar Jalpí: testament a ACA notarial de Mataró 609 fol. 45, òbit a MASMM llibre de funerària 24 (20 i 22-1-1740).

Tries, i Josep Palau Arnau i Tries i d'aquesta manera conservar independent el patrimoni Sala i de passada preservar la memòria dels seus avantpassats. Va ser una decisió trencadora amb els costums de l'època, que va tenir conseqüències de cara el futur del patrimoni. La beneficiària de l'herència, Guialmar Jalpí i Tries, va ser una cobejada pubilla que va motivar la vinguda dels Vilallonga a Mataró.

Elisabet va fer història amb el seu testament al fer pubilla una néta seva tenint la possibilitat de fer hereu a un nét de més gran d'edat. Va ser un cas excepcional on les dones varen passar davant dels homes.

Bibliografia.

GMÍNEZ BLASCO, Joan. *Mataró en la Catalunya del segle XVII. Un microcosmos en moviment*. Premi Iluro 2000. Mataró: Caixa d'Estalvis Laietana, 2001.

PONS i GURI, Josep Maria. "Roig i Jalpí i el prior de Meià" a *Recull d'Estudis d'Història Jurídica Catalana*. Vol III. Barcelona: Fundació Noguera, 1989.

REIXACH i PUIG, Ramon. *Els pares de la república. El patriciat a la Catalunya Moderna*. Mataró, s. XV-XVIII. Mataró: Caixa d'Estalvis Laietana, 2006.

REIXACH i PUIG, Ramon. *Els orígens de la tradició política liberal catòlica a Catalunya*. Mataró, s. XVIII i XIX. Mataró: Caixa d'Estalvis Laietana, 2008.

Fonts consultades.

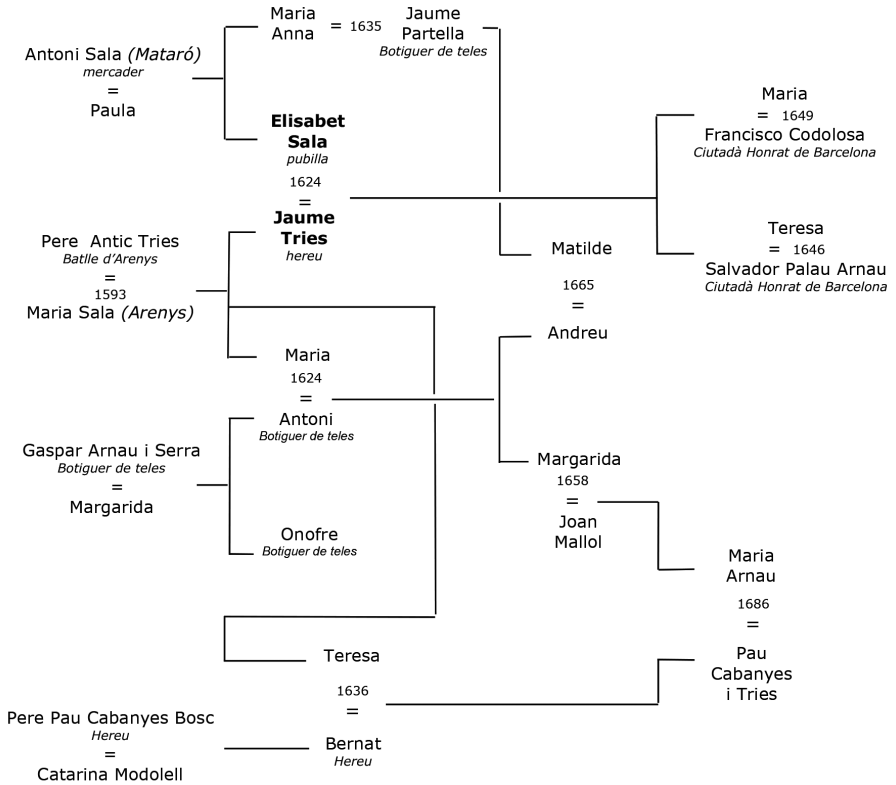
AMAMr Arxiu Municipal d'Arenys de Mar.

ACA Arxiu de la Corona d'Aragó.

MASMM Museu Arxiu Santa Maria de Mataró.

AHPB Arxiu Històric de Protocols de Barcelona.

Quadre 1. Relació dels Tries i Sala amb famílies de Mataró. Segle XVII.

Quadre 2. Preferència a la successió del patrimoni Sala segons el testament d'Elisabet

